

Posebni odtis — Separatum

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA
RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

ZAČETKI LJUBLJANSKE MEŠČANSKE
NASELBINE

DIE ANFÄNGE DER BÜRGERLICHEN SIEDLUNG
VON LJUBLJANA

FRAN ZWITTER

RAZPRAVE — DISSERTATIONES

V

HAUPTMANNOV ZBORNIK

LJUBLJANA

1966

ZAČETKI LJUBLJANSKE MEŠČANSKE
NASELBINE

DIE ANFÄNGE DER BÜRGERLICHEN SIEDLUNG
VON LJUBLJANA

FRAN ZWITTER

I.

Velika razlika med stanjem raziskovanj slovenske srednjeveške zgodovine v dobi pred prvo svetovno vojno in pa v dobi po ustanovitvi ljubljanske univerze in njenega historičnega seminarja, ki ga je v prvih letih vodil prof. dr. Ljudmil Hauptmann, se izraža tudi v razvoju mnenj o začetkih ljubljanske meščanske naselbine. V dobi pred prvo svetovno vojno je veljal kot glavni avtor za zgodovino Ljubljane Ivan Vrhovec, ki je mnogo delal na raznih fondih ljubljanskega mestnega arhiva predvsem iz XVI. do XVIII. stoletja, ni se pa nikdar dokopal niti do evidence virov za srednjeveško zgodovino niti do vsaj približne zanesljivosti v njihovi interpretaciji. Vprašanje začetka ljubljanske mestne naselbine je puščal v glavnem odprto; trdil je le, da je bila Ljubljana v času prvega mestnega privilegija leta 1320 že mesto, na enem mestu je pa trdil na podlagi listine iz leta 1269, kjer se omenja Urbanus dictus Pvcel tunc iudex Laybacensis, da je bila Ljubljana tedaj že organizirana mestna občina.¹ Se večji vpliv je imel Vrhovec s svojim mnenjem o nastanku treh sestavnih delov obzidanega mesta. Po njegovem mnenju je bil najstarejši in do XV. stoletja edini obzidani del mesta Stari trg, omejen po dvojnem obzidju, tistem, ki se je spuščalo od utrdbe na Grajski planoti na Karlovška ali Pisana vrata in dalje ob Vožarskem potu na Vodna vrata ob Ljubljani, in tistem, ki se je spuščalo od Gradu na Trančo in Čevljanski most. Drugi del obzidanega mesta je bil po Vrhovcu Novi trg med današnjo Cojzovo cesto, Emonska cesta in Vegovo ulico, Trgom revolucije in Ljubljani, pri čemer se Vrhovec na eni strani priključuje Valvasorjevemu mnenju, da je ta del mesta nastal oz. bil priključen (»beygefügt«) mestu okrog leta 1200, na drugi strani

¹ Za mestni privilegij l. 1320, ki je bil izdan večkrat, prim. zadnjo izdajo v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, III. zvezek, Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1320-1470, Lj. 1958, listina št. 1; listina iz 1269 je izdana prav tam, VII. zvezek, Listine 1243-1498, Ljubljana 1962, listina št. 2; za Vrhovčeve nazore o začetkih ljubljanskega mesta in njegovih treh sestavnih delov prim. njegove publikacije: Topografski opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih, LMS 1885, str. 187-195; Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach, Lj. 1886, str. 4-23; Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Lj. 1886, str. 4-6.

pa trdi na podlagi dveh listin iz leta 1416, da je bil ta del Ljubljane obzidan šele leta 1416, medtem ko je imela prej lastno obzidje le komenda nemškega viteškega reda.² Za tretji del obzidane Ljubljane, Mestni trg med Trančo in Vodnikovim trgom, pa trdi Vrhovec, da je bil obdan z obzidjem šele sredi XVI. stoletja, medtem ko so bile prej tam le posamezne izolirane utrdbe; pri tem interpretira Vrhovec poročila iz XVI. stoletja o graditvah obzidja, ki je šlo od Gradu ob Študentovski ulici na današnji Vodnikov trg in dalje ob Ljubljani, tako, da je šlo pri tem za novo obzidje in ne za okrepitev že obstoječega. Pri tem Vrhovčevem dokazovanju imajo pa vendar neko vrednost njegova prizadevanja, s katerimi je dokazal obstoj starega obzidja med Starim in Mestnim trgom. Vrhovec opozarja, da je pri Valvasorju na sliki staro obzidje iz njegovega časa, ki je šlo od Gradu po Grajskem hribu do Tranče, in da Valvasor tudi v tekstu omenja to obzidje, ki je bilo v njegovem času že brez pomena, in trdi tudi, da je še pred dvesto leti segalo le do Gornjega mostu, pri čemer se Vrhovec ne zaveda, da je to mesto pri Valvasorju dvoumno.³ Nadalje navaja Vrhovec neko listino iz leta 1505 kot dokaz, da so bila tedaj na prehodu med Mestnim in Starim trgom mestna vrata, pri čemer seveda ob tekstu te listine ne razmišlja dalje.⁴ Končno navaja Vrhovec še poročilo iz mestnega sodnega protokola za leto 1599 o podiranju obzidja pri Tranči kot dokaz, da je dotlej tudi na sektorju med vrati med Starim in Mestnim trgom in med Ljubljani obstajalo obzidje. To Vrhovčevo mnenje o kronologiji nastanka treh delov obzidanega mesta je bilo splošno sprejeto; sprejema ga npr. tudi A. Müllner, ne da bi citiral Vrhovca.⁵

Po prvi svetovni vojni je Fr. Stele odkril v Valvasorjevi zapuščini, ki se zdaj hrani v grafični zbirki JAZU v Zagrebu, grafično gradivo, ki ne omogoča samo rekonstrukcijo stavbne slike Ljubljane v razdobju 1660–1670, ampak — deloma v kombinaciji z drugimi viri iz te dobe — tudi rekonstrukcijo tedanjega talnega načrta Ljubljane, ki je tudi va-

² Valvasor XI, str. 665; listini iz leta 1416, ki se nanju sklicuje Vrhovec, sta zdaj objavljeni v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, III. zvezek, Lj. 1958, listini št. 31 in 33.

³ Valvasor XI, str. 669, govori o Gradu: »Es scheint, als ob es nach und nach zu der heutigen Grösse erwachsen, und noch vor zweyhundert Jahren, da die Stadt enger eingeschränckt war, und bey der öbern Brucken sich endigte, viel kleiner gewesen. Solches bekräftigt die von dem gantzen Berge herunter biss zu der gedachten Brucken aufgeführte Mauer, so jetzt zu keinem Nutzen mehr dienlich.«

⁴ Ta lista je zdaj objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, IV. zvezek, Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1471-1521, Lj. 1959, lista št. 45; z njo je Viljem Turjaški volil za večno luč v frančiškanski cerkvi, pri čemer naj stroške nosi »mein eigenns haws in der stat Laybach bey der öbern brughenn vnnd nebenn dem thor so in den altenn marckht get gelegen vnnd von weylennnd hern Casparn von Tschernemol mit khauff an mich komenn ist...«.

⁵ A. Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo IV, Lj. 1895, str. 75-76.

⁶ Fr. Stele, Valvasorjeva Ljubljana, GMS IX, 1928, str. 70-98

žen vir za vprašanje njenega nastanka, medtem ko bi imeli sicer tako izčrpen vir šele v (katastrskih mapah, ki so pa za poldrugo stol. mlajše.⁶

Kar se tiče moje disertacije, prideta tu v poštev dva momenta. Na eni strani sem poskušal ugotoviti, kdaj je na ljubljanskih tleh, ki so bila naseljena seveda že prej, nastala prva meščanska naselbina; prvi vir mi je bila listina Spanheimovca vojvode Ulrika iz leta 1265, izstavljena »in Laibaco foro nostro« s pričami »nostri cives de Laibaco«; drugi vir je listina istega vojvode iz leta 1267, ohranjena sicer le v nemškem prevodu, inseriranem v potrditvi iz leta 1350, kjer se omenja »marchtrichter«; tretji vir je pa listina iz let 1257-1269 (drugi avtorji jo označujejo »okrog 1260« ali »okrog 1262«, vsekakor je pa iz dobe spanheimovske oblasti do smrti Ulrika I. 1269), kjer isti vojvoda podeljuje gornjegrajskemu samostanu »unam domum et aream in civitate Laibachensi et stupam balneariam cum area sua contiguam« ter za to posest »plenam emunitatem iurium civitatis ejusdem, et ut sint exempti a jure vectigali, a muta, a thelonio, a vigiliis murorum«, kar dokazuje, da je bila Ljubljana tedaj že mesto z mestnim pravom in obzidjem.⁷ Na drugi strani sem pa v disertaciji objavil listino iz leta 1307 kot vir, kjer se prvič omenja Novi trg, razen tega je pa iz vsebine te listine (nemška komenda je zgradila del mestnega obzidja od svoje hiše do vogala svojega dvorišča pri sadovnjaku in je zato osvobojena vseh drugih obveznosti do mesta glede obzidja) mogoče sklepati, da se je obzidje okrog Novega trga gradilo prav v istem času, ne prej in ne pozneje; s tem odpadejo Vrhovčeve domneve o graditvi obzidja okrog Novega trga v letu 1416 na podlagi že omenjenih dveh listin, ki govorita le splošno o utrjevanju mesta in Novega trga posebej ne omenjata. Listina iz leta 1307 je bila znana dotlej le po kratki Pettenegevi regesti, ki jo je uporabljal Luschin in sklepal iz uvodnih besed »Ich Vaelkhel unde Vritskh unde Wernher unde Wulfinch purger des neuwen marchtes tze Laibach unde dar tzue deu gemain der purger da selbes«, da je pri »gemain der purger da selbes« treba misliti na občino »des neuwen marchtes« in da je bil vsak od treh sestavnih delov Ljubljane posebna občina; v tem ga je še potrjevala oznaka Ljubljane pri Christophu von Theinu, kranjskem deželnem upravitelju med 1484 in 1490, kot »drei stet und ein trefflich schloss darüber, die haubtstat und schloss im fürstenthumb Krain«; toda celoten tekst in pečat listine dokazujeta, da je pri »gemain der purger da selbes« treba misliti na občino »tze Laibach« in da je bila Ljubljana le ena sama mestna občina.⁸

⁷ Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Lj. 1929, str. 9-10, 33, 41 (z navedbo objav teh listin).

⁸ Prav tam, str. 10, 29-30, 68-69; Fr. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, GV V/VI, 1929-1930, str. 140; A. Luschin-Ebengreuth, Oesterreichische Reichsgeschichte, I, 2. izdaja, Bamberg 1914, str. 347; Pettenege, Urkunden des Deutsch-Ordens-Zentralarchivs I, Praga 1887, str. 229, št. 875, a 759; za Christophu von Theinu A. Wolf, Die Selbstbiographie Christophs von Thein, Archiv für österr. Geschichte, 53. Band, Wien 1875, str. 112.

Pri razpravi, ki jo je naslednje leto objavil Anton Melik, pride za vprašanja, ki nas tu zanimajo, v poštev predvsem dejstvo, da se je avtor s stališča geografije mest lotil problemov topografske lege, talnega načrta, vertikalnega prereza in gospodarske funkcije.⁹ Kakor mestni geograf, ki se v tem oziru strinjajo s historiki, katerih stališče sem zastopal jaz, prihaja do rezultata, da se večina mest in med njimi tudi stara meščanska Ljubljana ni razvila iz vasi, ker vsi ti geografski momenti dokazujejo zamisel naselbine, ki naj služi prvenstveno drugačnim namenom. Za Stari trg pride do rezultata, da je v njegovem talnem načrtu preudarjenost, nek sistem, čeprav še daleč ne v zadovoljivi določenosti, vidi pa v njem neagrarno naselje (str. 115-116, 118-121); pri Novem trgu poudarja determiniranost po Ljubljani in razvalinah rimskega zidu, obenem pa njegov pravokotni talni načrt, ki je nastal načrtno (str. 121-123); za ves kompleks Mestnega trga, ki je seveda determiniran po Grajskem hribu in Ljubljani, ugotavlja, da je to tipično obcestno mesto, nastalo po načrtu, njegov center je trg, vse druge ulice so majhne in določene po njem (str. 123-124); za sektor Rožne in Hrenove ulice, Vožarskega potu in Žabjaka ugotavlja, da se razlikuje od vseh ostalih delov obzidanega mesta po tem, da je zazidanost tu redka, da zavzemajo dosti prostora vrtovi, da so hiše majhne in nizke, da prebivalci živijo od vrtov in ribištva (str. 116-118). Pri razlagi tega zadnjega sektorja in pri vprašanju časa nastanka posameznih mestnih delov se avtor opira na ugotovitve in mnenja zgodovinarjev, med drugimi tudi na razpravo, ki sem jo jaz objavil v isti številki Geografskega vestnika; vendar pa navaja tudi nekaj svojih misli in kritičnih opomb, od katerih omenjam tiste, ki so bile važne za nadaljnji razvoj našega problema. Mimogrede omenja, da se zdi Študentovska ulica (ki gre iz sektorja Mestnega trga!) najprikladnejša in poglobitna zveza z grajsko trdnjavo (str. 123-124); čudno se mu zdi, da je Novi trg nastal pred Mestnim trgom, ki ima vendar tako odličen strateški položaj, vendar se pa pridružuje mnenju, da bi se v nasprotnem primeru Novi trg imenoval Novo mesto, in zdi se, da spravlja začetek Novega trga v zvezo z ribištvom (str. 121, 124); zelo čudno se mu pa zdi, da je šlo staro obzidje med Starim trgom in Mestnim trgom južno od Tranče in da je tako tudi Čevljarski most, ki bi vendar moral povezati Stari trg in Novi trg kot oba starejša dela obzidanega mesta, izhajal iz Mestnega trga, kar se mu zdi neverjetno, čeprav za to govore zgodovinski viri (str. 124).

V istem letniku GV je l. 1930 objavljena moja razprava o razvoju ljubljanskega teritorija.¹⁰ V tej razpravi sem se lotil vprašanja nastanka Mestnega trga. Pri Vrhovčevem dokazovanju tu ne pridejo v poštev poročila o graditvah obzidja okrog Mestnega trga v XVI. stoletju, ker imamo taka poročila tudi za druge dele ljubljanskega obzidja

⁹ A. Melik, Razvoj Ljubljane, GV V/VI, 1929-1930, str. 93-137.

¹⁰ Fr. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, GV V/VI, 1929-1930, str. 138-154.

in iz vseh teh poročil ni jasno, ali gre za graditev novega ali pa le za utrditve že obstoječega obzidja, prav tako pa tudi ne po Valvasorju povzeta približna in nejasna trditve, da je Ljubljana še pred dvesto leti segala le do Gorenjega mostu. Ni pa mogoče zanikati, da obstoj obzidja na Grajskem hribu med Starim in Mestnim trgom še v Valvasorjevem času, podiranje tega obzidja pri Tranči po sodnem protokolu 1599 in vrata med Starim in Mestnim trgom po listini iz leta 1505 dokazujejo obstoj obzidja in vrat med Starim in Mestnim trgom. Vendar pa tekst že citirane listine iz l. 1505, kjer se govori o hiši »an der stat Laybach« pri Gorenjem mostu in pri vratih, ki gredo v Stari trg, vsebuje problem, ki ga Vrhovec ni opazil, ki nam pa postane jasen, če ga primerjamo s tekstom skoraj dve stoletji starejše listine iz leta 1324 oz. po novejših ugotovitvah iz leta 1327.¹¹ Iz obeh listin in njune primerjave sledi, da se je tisti del Ljubljane, ki se z modernim slovenskim izrazom imenuje Mestni trg, v nemških virih od konca XV. stoletja dalje pa »Am Platz«, prvotno imenoval »die stat«, tako da dobimo za tri dele obzidane Ljubljane plastična imena Stari trg, Novi trg in Mesto. Ker si pa naselja s takim imenom tedaj ne moremo predstavljati brez obzidja, sledi iz tega, da je moralo imeti mesto vsaj že leta 1327 poleg obzidja med njim in Starim trgom tudi že obzidje na drugi strani; s tem se razrešuje historični paradoks, da naj bi bil tisti del mesta, kjer je bil od l. 1461 sedež škofije, vsaj v drugi polovici XV. stol. pa verjetno tudi že rotovž,¹² v času turških vpadov v drugi polovici XV. stol. še neobzidan, obenem pa tudi geografski paradoks, ki je v tem, da bi bil tedaj neobzidan prav tisti sektor med Gradom in Ljubljano, ki ga je mogoče z obzidjem na Trančo in na Vodnikov trg najlažje zavarovati. S tem rezultatom pa nastaja nov problem, ki sem ga v svoji razpravi le rahlo nakazal, ko sem govoril o razliki med Mestom v ožjem (topografskem) pomenu besede in med mestno občino v političnem oziru (str. 142); ker je bila vsa ljubljanska meščanska naselbina v nasprotju z Luschinovim mnenjem le ena sama mestna občina, na drugi strani se pa del te naselbine l. 1327 imenuje posebej Mesto, nastane vprašanje, koliko imajo viri pred 1327, ki že govorijo o »civitas« in »stat«, pred očmi celotno mestno občino in koliko topografsko »Mesto«. V razpravi

¹¹ Listina je zdaj objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I., Lj. 1956, listina št. 24 Nanjo sem prvi opozoril jaz (Razvoj ljubljanskega teritorija, n. o. m., str. 141) in jo datiral s 4. julijem 1324, ker je bila pod tem datumom pomotoma uvrščena v dunajski Staatsarchiv, prav tako za menoj M. Kos in F. Gestrin; tekst listine pa dokazuje, da jo je treba datirati s 4. julijem 1327. Za nas interesantno mesto v tej listini je, da je bil Jakob Porger prodal »mein haus daz gelegen ist in der stat ze Laybach bei der obern prukkan vnd bei dem tor da man get auz der stat in den alten marcht...«

¹² Znano trditve, da je bil rotovž na sedanjem mestu zgrajen l. 1484., najdemo najprej v Schönlebnovi rokopisni kroniki iz leta 1660; sigurno je dokazan rotovž na sedanjem mestu iz sodobnega vira za leto 1504 (S. Vilfan v publikaciji Zgodovina ljubljanske mestne hiše, Lj. 1958, str. 9, 16).

sem se lotil tudi problema rekonstrukcije prvotnega mestnega gospodarstva, t. j. ozemlja, kjer je bilo mesto ne le javna oblast, ampak je tudi s kolonizacijo in poseganjem v gospodarsko in socialno življenje v veliki meri odločalo o prebivalstvu na tem ozemlju. Ključ za to rekonstrukcijo mi je bila razlika med patidenškimi hišami in zemljišči, ki jim je bila večnina, prvotno dajatev ob priliki več (Banntaidinge), edina dajatev mestu kot zemljiškemu gospodu, in med drugimi hišami in zemljišči mestnega gospodarstva, ki so plačevale mestu kot zemljiškemu gospodu običajne letne dajatve in dajatve ob menjavanju lastnika zemljišča. Sumarična rekonstrukcija obeh tipov je dokazala, da je bilo mogoče za vse večje komplekse mestnega gospodarstva iz dobe pred letom 1848, ki niso bili patidenške hiše, ugotoviti, da so prišli pod mestno oblast šele pozneje; to potrjuje mnenje, da moramo videti prav v kompleksu patidenških hiš prvotno mestno gospodarstvo. Na Mestnem trgu ali v »Mestu« so bile skoraj vse hiše — z izjemo nekaj posameznih hiš, pač duhovniških in plemiških hiš, ki so bile izvzete iz mestnega gospodarstva — patidenške. Obzidani Stari trg se je v tem oziru delil na dva kompleksa; v severozahodnem delu so bile skoraj vse hiše patidenške, medtem ko Rožna in Hrenova ulica, Zabjak in še nekaj manjših ulic ne spadajo med patidenke; mogoče je bilo dognati, da je tudi drugi kompleks prišel pod mestno oblast šele l. 1533, prej pa je spadal k deželnemu gospodarstvu z vicedomom kot upraviteljem; ta rezultat se pa ujema z že omenjeno ugotovitvijo dr. A. Melika, da se ta del obzidanega mesta razlikuje od vseh drugih po svojem talnem načrtu, nizkih hišah in zaposlitvi prebivalstva. Pri obzidanem Novem trgu je treba razlikovati severni del, kjer so bile z izjemo nekaterih plemiških hiš vse ostale patidenške, in južni del, kjer je bilo patidenških le nekaj hiš, kar pojasnjuje dejstvo, da je bila v tem delu prvotno glavni zemljiški gospod komenda nemškega viteškega reda, ki je pač izvedla tudi kolonizacijo tega dela Novega trga. Kakor v obzidanem mestu vse hiše niso pripadale mestnemu gospodarstvu, tako so bili pa tudi izven obzidja nekateri predeli in hiše patidenški, zlasti v začetnem delu Šentpeterske (zdaj Trubarjeve) ulice, v Frančiškanski (zdaj Nazorjevi) in Prešernovi (zdaj Čopovi) ulici, v delu Wolfove ulice, južnem začetnem delu Poljanske ceste in drugod. Ta vsaj približna rekonstrukcija prvotnega mestnega gospodarstva je moment, ki ga je treba upoštevati pri reševanju vprašanja o začetkih ljubljanske meščanske naselbine, čeprav poznejša literatura tega momenta ni omenjala.¹³

Leta 1940 in 1941 je R. Puschnig objavil tekst listine vojvode Bernarda Spanheimskega jurklosterskemu samostanu iz l. 1243, ohranjen v prepisu iz XVI. stoletja. Ta listina je bila dotlej znana le po kratki navedbi vsebine, kjer se govori o tem, da je vojvoda podelil samostanu »aream in urbe Labaci ad extruendum domum atque immunitatem ab

¹³ Razvoj ljubljanskega teritorija, n. o. m., str. 142-148; prim. tudi Starejša kranjska mesta in meščanstvo, str. 31.

omnibus theloneis«, in iz laksnega izražanja (Ljubljana se označuje kot »urbs« kakor v nobenem originalnem tekstu tega razdobja) sem sklepal v svoji disertaciji, da ta notica ni dokaz za obstoj meščanske naselbine. Tekst listine je pa jasen in govori o tem, da je bilo ono zemljišče znotraj obzidja mesta in da sta se v tem spanheimovskem mestu pobirala »theloneum« in »muta«; na podlagi tega teksta moramo sklepati, da je bila Ljubljana že 1243 mesto (civitas) z obzidjem.¹⁴

R. Puschnig je listino samo objavil, ni je pa interpretiral in izvajal posledice glede na obstoj meščanske naselbine. To so pa storili kmalu potem slovenski avtorji.¹⁵ F. Gestrin je pa šel še korak dalje. Iz ugotovitev numizmatične literature, da se je v Ljubljani začel kovati novc okrog leta 1215 in da se pojavlja prvi drugi varianti druge emisije ljubljanskih novcev, kovanih po letu 1220 po vzoru oglejskih novcev patriarha Volfgerja iz l. 1216, na reverzu napis C I V I T A S * L E I B A C V N, sklepa, da je bila Ljubljana tedaj že mesto in da je dobila mestne pravice leta 1220, ko je bil vojvoda Bernard Spanheimski na Kranjskem.¹⁶

Od projektirane velike Zgodovine Ljubljane je izšla leta 1955 prva knjiga, ki je v bistvu geološka in arheološka ter sega časovno do naselitve Slovanov, samo arheološka najdišča so obravnavana tudi za dobo od naselitve Slovanov do XI. ali XII. stoletja.¹⁷ Delo je pomembno za razumevanje osnov kasnejšega razvoja, z našim ožjim vprašanjem pa seveda ni v direktni zvezi. Delo na nadaljevanju Zgodovine Ljubljane je potem zastalo, izšlo pa je nekaj drugih za naše vprašanje pomembnih publikacij.

Knjiga prof. dr. M. Kosa dokazuje kot topografski opis srednjeveške Ljubljane tako po številu pritegnjenih virov kakor tudi po njihovi interpretaciji, kako zelo je napredovalo naše znanje o topografiji

¹⁴ Za notico Starejša kranjska mesta in meščanstvo, str. 9 (z navedbo objav notice). Tekst je objavil R. Puschnig, Zur Geschichte des untersteirischen Klosters Geirach, Das Joanneum I, 1940, str. 143-144, in v članku z istim naslovom in — z izjemo dveh slik — z isto vsebino, ne da bi povedal, da je bil članek objavljen že prej, v Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, 34, 1941, str. 28-29, zdaj ga pa objavlja Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I, listina št. 1. Odločilno mesto se glasi, da vojvoda izjavlja, da samostanu »nostram aream in Laibaco intra murum civitatis sitam dedimus libere possidendam ea ratione, ut ibidem domum construant que ipsis deserviat in eternum. Eis et fratribus memoratis talem fecimus gratiam, quod de omnibus victualibus que ad domum ipsorum specialiter pertinebunt in eadem nostra civitate iidem fratres nulla solvant thelonea neque mutas«.

¹⁵ Najprej M. Kos, Pečat in grb mesta Ljubljane, Zbornik za umetnostno zgodovino XIX, 1943, str. 39; potem J. Veider, Stara ljubljanska stolnica, njen stavbni razvoj in oprema, Lj. 1947, str. 17, in F. Gestrin, Doneski k zgodovini Ljubljane v srednjem veku, Zgodovinski časopis V, 1951, str. 192-193.

¹⁶ F. Gestrin, Doneski . . . , n. o. m., str. 193-196.

¹⁷ Zgodovina Ljubljane, prva knjiga: Geologija in arheologija, Lj. 1955.

srednjeveške Ljubljane v primeri z Vrhovčevimi poskusi.¹⁸ Tu seveda ne morem navajati njene vsebine, ampak se moram omejiti na momente, ki so v zvezi z našim problemom. Avtor je mnenja, da je Mesto obstajalo že v XIII. stoletju in bilo verjetno tudi že obzidano, vendar je moglo dobiti to ime šele, ko je Ljubljana postala mesto, oznaka, ki se v virih pojavlja prvič l. 1243 (str. 21). Vendar je pa verjetno najstarejše obzidje tisto, ki je oklepalo Stari trg (str. 33). Ime Stari trg, ki izraža antitezno Novemu trgu, se seveda pojavi v virih kasneje, leta 1324 (oz. po sedanjih ugotovitvah 1327 v že omenjeni listini); avtor popravlja dotedanje mnenje, ki je govorilo o letu 1315 na podlagi Puceljeve notice, ker je Pucelj letnico 1415 pomotoma bral za 1315 (str. 15, 62, op. 33). Tudi za prvotni rotovž je avtor mnenja, da je stal na Starem trgu (str. 12, karta 1). Vicedomski stolp »Padav«, ki so mu bile podrejene do 1533 Rožna in Hrenova ter še nekatere druge ulice, označuje kot »na starem gradu« (sl. 14). Za Novi trg je mnenja, da je nastal pred letom 1243, morda po Valvasorju okrog 1200, ker bi se sicer imenoval Novo mesto, čeprav se omenja šele leta 1307 in je bil najkasneje v začetku 14. stoletja vsaj delno obzidan (str. 15, 21). Vendar pa poudarja, da je šlo obzidje med Starim trgom in Mestom južno od Tranče in Čevljarkega mostu (str. 12-13). Važna je njegova ugotovitev, da se Špitalski most, današnje Tromostovje, že leta 1280 označuje kot »stani most«, iz česar sledi, da sta že tedaj stala oba mostova, ki ju je imela Ljubljana, Špitalski in Čevljarški, ki sta oba izhajala iz Mesta, da je pa bil Špitalski most starejši od obeh (str. 14, 23, 76-77, op. 239).¹⁹

Leta 1956 je začel Mestni arhiv ljubljanski izdajati Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. Gradivo je »razmnoženo kot rokopis« in izdaja je zamišljena kot provizorična, kot priprava za definitivno izdajo. Doslej je izšlo osem zvezkov. Izdaja ni zaključena in je treba za nekatere — tudi važne — vire še poseči po drugih izdajah ali pa sploh še niso bili objavljeni. Vendar je pa ta izdaja že doslej opozorila na važne vire, ki še niso bili v evidenci.²⁰

Poznejša literatura se je ob Kosovi knjigi v bistvu ustavljala le na problemu časovnega zaporedja in odnosa med posameznimi deli obzidanega mesta. Umetnostnemu zgodovinarju Nacetu Šumiju se zdi

¹⁸ Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice. Knjižnica Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino, zvezek 1, Lj. 1955.

¹⁹ Listina iz l. 1280 je zdaj objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane, I. zvezek, Lj. 1956, listina št. 4.

²⁰ Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, Listine 1243-1397; Lj. 1956; II. zvezek, Listine 1299-1450, Lj. 1957; III. zvezek, Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1320-1470, Lj. 1958; IV. zvezek, Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1471-1521, Lj. 1959; V. zvezek, Listine iz kodeksov Mestnega arhiva v Trstu 1326-1348, Lj. 1960; VI. zvezek, Listine 1444-1499, Lj. 1961; VII. zvezek, Listine 1243-1498, Lj. 1962; VIII. zvezek, Register Krištofove bratovščine v Ljubljani 1489-1518, Ljubljana 1963.

Kosov vrstni red neverjeten.²¹ Pri tem se sklicuje na to, da je Špitalski most starejši od Čevljarskega in da oba izhajata iz Mesta, da je cerkev sv. Nikolaja starejša od cerkve sv. Jakoba, da gleda arhitektonsko najizrazitejši trakt Gradu od 15. stoletja na Mesto (pri čemer se zaveda, da je odločilno vprašanje, če je bilo tako tudi prej), predvsem pa na urbanistično zasnovo, t. j. na talni načrt. Na tej podlagi in brez pritegnitve pisanih vinov izraža dvome o prvotni mestni hiši blizu Tranče, predvsem pa postavi svojo domnevo o razvoju srednjeveške Ljubljane: najstarejši del mu je Mestni trg (bolje: Mesto!), kjer loči še starejše urbanistične elemente; nato je nastal po njegovem mnenju del Novega trga ob mostu; nato je bil urejen Stari trg kot podaljšek Mestnega trga; potem so regulirali Novi trg, ki je dobil ime v nasprotju s Stanim trgom; del Starega trga od Rožne ulice do Vožarskega potu je nastal kasneje. Njegova opazovanja (v podrobnosti se tu ne morem spuščati) imajo svoj pomen le, kolikor jih je mogoče spraviti v sklad z drugimi viri.

Razprava dr. S. Vilfana podaja najprej historiat problema, pri čemer posebej opozarja na opažanja dr. A. Melika o tem, da je Mesto bolj primerno za obzidavo kakor Stari trg, da je izhodišče Čevljarskega mostu iz Mesta nenavadno in da je Študentovska ulica najlažji pristop na Grad, in pa na teze dr. N. Šumijske.²² Nato ugotavlja, da so dotedanja raziskovanja sicer spremenila nazore o kronologiji postanka posameznih delov obzidanega mesta, da pa z izjemo dr. N. Šumijske ni nihče javno izrazil dvoma o tem, da je bil najstarejši Stari trg, nato nastal Novi trg in končno Mesto, medtem ko sem v osebnih diskusijah izrazil dvom o tem prvi menda jaz (str. 134; str. 148, op. 11). Njegova korektnost obvezuje tudi mene in zato naj omenim, da se mi je že dolgo zdelo neverjetno, da bi Novi trg nastal pred Mestom, medtem ko pripada nova razlaga obzidja med Starim trgom in Mestom izključno le dr. S. Vilfanu. Tu moremo v splošnem preiti njegova izvajanja o naseljevanju na ljubljanskih tleh pred nastankom meščanske naselbine, ker niso v ožji zvezi z našo temo in so deloma hipotetična. Točna se mi pa zdi njegova teza, da rimska cesta iz Emone preko mostu čez Ljubljano na Dolenjsko ni vplivala na srednjeveški Stari trg, ker je bil most pač že prej porušen in ker srednjeveške zidave zapirajo rimsko cesto, in da je bila glavna pot v Ljubljano in iz Ljubljane v XVI. stoletju in pač že prej preko Špitalskega mostu (str. 132, sl. 1 in str. 137-139).²³ Glede površine posameznih mestnih delov in dolžine obzidja okrog njih pride avtor do rezultata, da je bila pri Mestu in pri Novem trgu

²¹ N. Šumi, Knjiga o srednjeveški Ljubljani, Naša sodobnost III, 1955, II. knjiga, str. 1091-1093.

²² S. Vilfan, Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane, Kronika IV, 1956, str. 132-148.

²³ Za dobo od 1581 do srede XVIII. stoletja sem to že pokazal v kratkem članku Prometne smeri v stari Ljubljani, Geografski vestnik V/VI, 1929-1930, str. 182.

površina majhna in obzidje kratko ter ju je bilo zato mogoče primeroma lahko braniti, medtem ko je pri Starem trgu površina velika in obzidje dolgo. Kar se pa tiče talnega načrta, vidi največjo načrtnost pri Mestu, potem pri Novem trgu, največjo iregularnost pa pri Starem trgu, kjer se načrtnost pojavlja šele pod vplivom Mesta; vendar pa dopušča možnost več faz pri posameznem mestnem delu (str. 135, 140-141). Najbolj važen je pa problem, kakšen je bil namen obzidja med Stanim trgov in Mestom, ali je ono služilo za obrambo Starega trga proti Mestu ali Mesta proti Staremu trgu. Tu ni toliko važno že citirano Valvasorjevo mnenje, da je Ljubljana še dve stoletji pred njim segala le do Gornjega (Čevljarskega) mostu, kjer je izražanje dvoumno in nas pušča v dvomu, ali se je Ljubljana pozneje širila na sever ali na jug od tega mostu. Važno pa je, da je avtor poleg že omenjenih listin iz l. 1327 in 1505 pritegnil še listino iz l. 1406, kjer kranjski vicedom potrjuje, da mu je celjski grof podelil v fevd hišo, ki leži v Ljubljani nad Gornjimi vrati, kjer se gre ven čez most v Stani trg, pri komunu ob vodi; pri tem moremo biti še nekoliko negotovi ob dejstvu, da leži hiša v Ljubljani nad vrati, jasno pa je, da je bil most in s tem jarek izven vrat v smeri proti Staremu trgu in da se morejo vrata imenovati Gornja le v odnosu do Poljanskih, ne pa v odnosu do Karlovških vrat.²⁴ Za teren ob obzidju dokazuje avtor, da je bil nivo hiš na strani Mesta višji, da so te hiše segale do obzidja, medtem ko so bili na strani Starega trga nezazidani prostori, da je bil na Gradu Stolp piskačev, odkoder je izhajalo obzidje, obrnjen proti Staremu trgu in imel dostop iz Mesta (str. 133, sl. 2; str. 143). V zvezi s tem zavrača avtor mnenje Valvasorja in drugih, da naj bi bil prvotni ljubljanski »notovž« na mestu hiše št. 4 na Starem trgu; ta parcela je bila do l. 1552 nezazidana, meščani so se zbirali pod »Trančo« na prostoru, ki se 1360 prvič imenuje »komun« (v nemških virih »kamawn«), torej v Mestu v bližini obeh trgov, in sicer v začetku na prostem, pozneje so pa prostor prekrnili in na oboku je nastalo najprej enonadstropno in potem dvonadstropno poslopje, dokler ga niso v času Jožefa II. podrli (str. 143-144, 146-148).²⁵ V celoti je tudi S. Vilfan mnenja, da je nastala prva meščanska naselbina na Starem trgu, vendar je pa bil to majhen odprt trg; nato je nastalo Mesto, ki je verjetno doseglo prvo svoj polni obseg, in približno istočasno Novi trg; obzidano je bilo pa najprej Mesto, nato Novi trg, zadnji pa je bil verjetno obzidan Stari trg (str. 145).

²⁴ Listina je zdaj objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, II. zvezek, Lj. 1957, listina št. 50; mesto se glasi, da hiša »ze Laybach oberhalb des obern tor so man hinaws vber die prukch in den alten markt get bey dem camawn an dem wasser gelegen ist.«

²⁵ S. Vilfan je o tem pisal tudi v publikaciji Zgodovina ljubljanske mestne hiše, Lj. 1958, str. 9-16, 101. Listina iz leta 1360, kjer se prvič omenja »kamawn«, je zdaj objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, Lj. 1956, listina št. 62.

L. 1962 je izšla kratka skica zgodovine Ljubljane; naša vprašanja so obravnavana na podlagi rokopisa, ki ga je napisal dr. B. Grafenauer; ker je moral biti ta rokopis zelo skrajšan, je izšel njegov članek posebej.²⁶ Avtor sprejema v glavnem stališča dr. S. Vilfana; razlika je v tem, da pripisuje stari rimski cesti vendar pomen za prvotni Stari trg in Novi trg, ki obstojita po njem že okrog 1200, v času, ko še ni bilo Mesta; druga razlika je v tem, da sicer sprejema tezo, da je bilo najprej obzidano Mesto, da pa misli, da sta bila tudi Stari trg in Novi trg obzidana že pred 1280 ali celo 1270, po najnovejši formulaciji celo najbrže pred 1269; nekaterih drugih trditev se bom še dotaknil.

II.

Po tem pregledu razvoja literature, njenih rezultatov in mnenj naj preidem na nekatera odprta vprašanja. Po kronološkem redu se je treba najprej dotakniti mnenja F. Gestrina, ki sklepa iz napisov na ljubljanskih novcih, da je bila Ljubljana mesto že od l. 1220. Poznejši avtorji so to mnenje sprejeli ali ga sploh niso omenili ali so ga pa označili kot verjetno, ne da bi povedali, v čem je njegova verjetnost oz. neverjetnost. O tem, da so na ljubljanskih novcih približno od leta 1220 napisi »civitas Leibacvn«, »Leibac de civitas«, »civitas Laibac«, »civitas Laibac« v različnih izdelavah, ne more biti nikakega dvoma.²⁷ Dvomiti je mogoče le o tem, če napis civitas pomeni sigurno mesto ali pa morda Grad. Pri izrazu civitas v srednjeveških virih moramo razlikovati med dobo, ko more ta izraz pomeniti razvaline rimskega mesta, grad itd., in dobo, ko postane terminus technicus za mesto.²⁸ Obe dobi je seveda težko razmejiti; za Gradec trdi npr. Popelka, da izraz urbs in civitas v XII. stoletju pomenita še grad, tako tudi še izraz civitas leta 1189.²⁹ Kljub temu je Gestrinovo mnenje verjetno; zanj govori seveda tudi dejstvo, da je pri kraju s kovnico novcev verjeten tudi obstoj meščanske naselbine, čeprav tudi tega z gotovostjo ne moremo trditi.

Na sigurnih tleh smo z že citirano listino vojvode Bernarda jurkloštorskemu samostanu iz leta 1243, kjer vojvoda podari samostanu zemljišče v Ljubljani znotraj mestnega obzidja in pravico, da menihi za živila, ki jih potrebujejo za svoj samostan, v tem njegovem mestu ne plačujejo »thelonea neque mutas«. To listino moremo zdaj primerjati z drugo listino istega vojvode samostanu v Stični iz istega leta, ki je

²⁶ Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, LJ.1962. B. Grafenauer, Ljubljana v srednjem veku, Kronika XI, 1963, str. 129-139. Prim. tudi povzetek v knjigi B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek, Lj. 1965, str. 295-298.

²⁷ Prim. E. Baumgartner, Ljubljanska kovnica v XIII. stoletju, GMS XV, 1934, str. 97-101.

²⁸ Fr. Zwitter, K predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh, ZČ VI/VII, 1952-1953, str. 220-224.

²⁹ Fr. Popelka, Untersuchungen zur ältesten Geschichte der Stadt Graz, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark XVII, 1919, str. 168.

bila doslej znana le po kratki Pucljevi notici, po kateri je vojvoda oprostil samostan mitnine v Ljubljani za njegove potrebščine.³⁰ Zdaj je pa postal znan celoten tekst te listine, po katerem je samostan za svoje potrebščine, ki bi šle preko vojvodovega trga Ljubljane ali bile tam kupljene, oproščen mitnine v tem trgu.³¹ Ljubljana se torej v istem letu v eni listini imenuje prvič mesto (*civitas*), v drugi listini prvič trg (*forum*); obe listini je izstavil isti vojvoda Bernard, kraj izstavitve ni omenjen v nobeni od njih, jurklošterska je datirana 13. aprila, stiška je brez datuma; kombinacija o tem, da je bil jurkloštarski samostan zainteresiran na »*thelonea et mutae*« v Mestu, stiški samostan pa v Starem trgu, so pač le verjetne domneve.

Iz že citirane listine iz leta 1327 je razvidno, da je izraz »stat« pomenil Mesto v topografskem smislu besede. V zvezi s tem nastane vprašanje, ali smemo tudi izraza *civitas* in *forum* v prejšnjih listinah razlagati kot Mesto in Stari trg v topografskem smislu. Vprašanje ni enostavno, ker more izraz *civitas* pomeniti tudi celotno mestno občino v političnem smislu brez ozira na sestavne dele meščanske naselbine. Z jurkloštarsko listino iz leta 1243, ki govori o zemljišču »*intra murum civitatis*«, kjer naj si samostan zgradi hišo, si tu ne moremo pomagati, ker do zdaj ni nihče ugotovil, kje je bilo to zemljišče ali hiša. Cerkev sv. Nikolaja se v pisanih virih prvič imenuje 1262 kot »*ecclesia sancti Nicolai apud Laybacum*«; vendar se to razlaga s tem, da more »*apud Laybacum*« v srednjeveški latinščini pomeniti ne le »pri«, ampak tudi »v Ljubljani«. ³² Razmisliti bi bilo o možnosti, da je pisar listine hotel napisati »pri Ljubljanici«. Raziskovalec vseh stavbnih faz te cerkve J. Veider je prišel do previdno izraženega zaključka, da bi mogla prvotna oblika te cerkve »segati še kakih sto let nazaj od l. 1262., ko se prvič imenuje«. ³³ Do jasnosti pridemo pa šele s tretjo, tudi že citirano listino iz let 1257-1269, torej še iz dobe spanheimovske oblasti nad Ljubljano, kjer vojvoda Ulrik podeljuje gornjegrajskemu samostanu hišo in zemljišče »*in civitate Laibachensi*« in kopališče, ki se dotika tega zemljišča, z različnimi svoboščinami, med drugim tudi z oprostitvijo »*a vigiliis muros*«. Glede mesta te hiše in zemljišča se današnji raziskovalci strinjajo z Dolničarjevim mnenjem, da gre za prostor današnje škofije. Iz tega

³⁰ Gradivo V, str. 392; Schumi, UB II, str. 95; Jaksch, MC IV, str. 298.

³¹ Listina je objavljena po ohranjenem prepisu v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, VII. zvezek, Lj. 1962, listina št. 1; odločilno mesto se glasi po prepisu, ki mi ga je dal na razpolago prof. dr. M. Kos, za kar se mu najlepše zahvaljujem, da je dobil samostan privilegij, »*quod de singulis suis rebus, quae ad usum ecclesiae specialiter pertinebunt, quae per Leibacum forum nostrum transire contingat vel ibidem emptae fuerint in eodem foro solvant nulla telonea neque mutae.*«

³² Schumi, UB II, str. 241; prim. J. Veider, Stara ljubljanska stolnica, njen stavbni razvoj in oprema, Lj. 1947, str. 94, in M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 35.

³³ Prav tam, str. 16.

pa seveda sledi, da je civitas v tej listini Mesto, ki je bilo tedaj že obzidano.³⁴

Na drugi strani pa tudi izraz forum ne izgine iz listin po letu 1243. Že omenjeno listino iz leta 1265 je vojvoda Ulrik izstavil »in Laibaco foro nostro«; spričo obstoja ljubljanske »civitas« si je to težko pojasniti drugače, kakor da se je to zgodilo v Starem trgu. Pri interpretaciji listin, ki omenjajo ljubljanske sodnike, moramo biti zelo previdni, ker so bili na eni strani sodniki v prvem razdobju deželno knežji funkcijonarji in ne voljeni predstavniki mestne avtonomije, na drugi strani pa tudi zato, ker vsak sodnik v Ljubljani še ni bil mestni sodnik. Značilno pa je, da je prvi vir, ki je v tem oziru jase, že omenjeni specialni privilegij vojvode Ulrika ljubljanski komendi nemškega viteškega reda iz leta 1267, določal, da mora komenda zločinca, ki zagreši težji zločin, »vnserm lantrichter oder marchtrichter geantwurten«.³⁵ To je prvi in — kolikor je meni znano — edini primer, da se pri Ljubljani govori o trškem sodniku; vse kasnejše listine govore le o mestnih sodnikih. Njegov naslov je pač nastal v času, ko je bil v Ljubljani trg in ne še mesto. Pisani viri iz XIII. stoletja govore torej paralelno o ljubljanskem trgu in ljubljanskem mestu, kar pa potrjuje mnenje, da gre pri tem za dve topografsko različni naselji, za Mesto in Stari trg, ki se v XIII. stoletju imenuje enostavno Trg (forum), njegovo kasnejše ime se pa pojavi prvič v že omenjeni listini iz leta 1327, pač v antitezi z medtem nastalim Novim trgom, ki se prvič omenja leta 1307.

Pri Mestu je treba predvsem poudariti njegov že od A. Melika ugotovljeni regularni talni načrt. Na vprašanje, ali so mala odstopanja od tega načrta (npr. v Ribji ulici) v resnici ostanek starejše naselitve, verjetno ne bo mogoče nikdar z gotovostjo odgovoriti. Druga značilnost Mesta je, da so v njem skoraj vse hiše patidenške, t. j. stare meščanske hiše; izjeme so le posamezne hiše, pač duhovniške in plemiške hiše, ki so s privilegiji izvzete iz mestnega gospostva, ne moremo pa govoriti o kakem večjem kompleksu poslopij, ki bi ne pripadala mestnemu gospostvu. Tretja značilnost tega naselja je njegovo ime samo. Srednjeveški viri ga poznajo samo kot »civitas«, »stat«. Izraz »Am Platz«, ki z njim viri prvih stoletij novega veka označujejo ves ta del mesta in ne samo sedanji Mestni trg, se pojavlja po dosedanjih ugotovitvah prvič v vicedomskem urbarju l. 1496.³⁶ Zanimiv dokument prehoda je lista iz l. 1476, kjer cesar Friderik III. prodaja svojemu nakladničarju na Kranjskem Nikolaju Rauberju svojo hišo v mestu Ljubljani na tej strani vode, ki se imenuje pravo mesto, ležeče na trgu.³⁷ Iz teksta se vidi, da je

³⁴ M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 21, 27-28, 35.

³⁵ Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, str. 10, op. 34 (objave listine in dokaz za njeno samostojnost), in str. 33-34.

³⁶ M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 22 in op. 72.

³⁷ Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, VI. zvezek, Lj. 1961, lista št. 35. Mesto se glasi »vnser haws in vnser stat zu Laybach herdishalb des wassers, so man nennet die recht stat, am platz gelegen...«

avtorju Mesto še vedno »pravo mesto«, da pa že nekako čuti, da se je ta izraz preživel, ker je mesto pravzaprav vse obzidano mesto, in zato dodaja oznako »Am platz«, ki je v naslednji dobi popolnoma prevladala.

Glede obzidja med Mestom in Starim trgom je mogoče sprejeti mnenje dr. S. Vilfana, skupaj z njegovo precizacijo, da Vrhovčev vir iz l. 1599 govori o podiranju vrat med njima. Pri Starem trgu samem je pa potrebno glede talnega načrta, vertikalnega prereza in gospodarske funkcije vsekakor razlikovati med Starim trgom v ožjem pomenu besede in med sektorjem Rožne in Hrenove ulice, Vožarskega potu in Žabjaka. Kakor že omenjeno, ustreza tej razliki tudi razlika v srednjeveškem gospostvu: na Starem trgu v ožjem smislu so skoraj vse hiše patidenške, t. j. stare meščanske, medtem ko v drugem sektorju patidenkov ni, ker je spadal ta sektor do leta 1533 k deželnoknežjemu gospostvu z vicedomom kot upraviteljem in ne k mestnemu gospostvu. Glede talnega načrta Starega trga v ožjem smislu besede je težko soditi, ker je bil ta talni načrt deloma spremenjen zaradi jezuitskih prezidav v začetku XVII. stoletja; vendar pa mislim, da je v tem delu kot celoti nek sistem, čeprav ne tako dosledno izveden kakor pri Mestu ali pri Novem trgu, kar bi govorilo za zelo staro meščansko naselje. Pisanih virov za začetek Starega trga je zelo malo, vendar pa poleg imena tudi že navedeni viri govorijo za mnenje, da je bilo v Starem trgu kot odprtem trgu najstarejše ljubljansko meščansko naselje. Poleg teh virov pride v poštev še šentjakobska cerkev, ki se prvič omenja šele l. 1383, vendar so se pa cerkve s patrocinijem tega svetnika gradile zlasti v XII. stoletju; seveda moremo tak starejši postanek te cerkve samo domnevati.³⁸ Glede starosti sektorja Rožne, Hrenove in sosednjih ulic moremo izreči le relativno sodbo. Prebivalstvo teh ulic se je bavilo predvsem z vrtinarstvom, tako specializirano udejstvovanje je pa bilo v srednjem veku pač mogoče le v neposredni bližini mest, kjer je bilo mogoče na trgu prodajati proizvode; zato mislim, da je mogel biti ta sektor gosto naseljen šele v času, ko je bila ljubljanska meščanska naselbina že precej razvita. Značilno je, da se tudi Krakovo omenja prvič šele 1473, Trnovo pa v srednjem veku sploh ne, čeprav pride tu kot podlaga eksistence poleg vrtinarstva čolnarstvo in ribištvo bolj v poštev kakor pa v sektorju Rožne ulice.³⁹ Ostane še vprašanje, kdaj je bil Stari trg obdan z obzidjem tudi na drugi strani in s tem postal iz odprtega trga del obzidane Ljubljane. Dr. S. Vilfan je razumel Melikovo in moje mnenje v tem smislu, da sva trdila, da to obzidje na drugi strani ni potekalo tako kakor pozneje, ampak je delilo Stari trg v ožjem smislu besede od drugega sektorja nekje ob Rožni ulici.⁴⁰ V resnici je v tekstu dr. A. Melika omenjena možnost obzidja ob Rožni ulici z vprašanjem

³⁸ M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 10; z gotovostjo trdi, da je bila ta cerkev postavljena v XII. stoletju, B. Grafenauer, Ljubljana v srednjem veku, n. o. m., str. 132.

³⁹ M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 40, 41.

⁴⁰ S. Vilfan, Nekaj vprašanj..., n. o. m., str. 142

na priloženi karti je pa sektor Rožne ulice označen kot poseben del Ljubljane zaradi svojega značaja; jaz sem pa v svojem tekstu videl v meji ob Rožni ulici samo mejo dveh gospostev, podobno kakor je bil tudi Novi trg razdeljen v križevniški in meščanski del, minkakor pa ne meje, označene z obzidjem.⁴¹ Zato mislim, da ni potrebno razpravljati o obzidju ob Rožni ulici, ki zanj ni nikakih oporišč, in da se moremo omejiti na vprašanje časa postanka znanega obzidja, ki je šlo od vicedomskega stolpa na Grajski planoti do Vodnih vrat ob Ljubljani. Najbolj zgođen postanek suponira B. Grafenauer, ki misli, da so bili že v XIII. stol. zavarovani z obzidjem vsi trije deli mesta, torej tudi Stari trg, vendar pa brez vsake direktne argumentacije.⁴² Najbolj važna pa je tu listina iz l. 1344, kjer vojvoda Albreht oprošča davkov hišo kostanjeviškega samostana »v prednjem mestu v Starem trgu« oz. »v starem mestu v Starem trgu«.⁴³ M. Kos je ugotovil, da je bila hiša v današnji Zvezdarski ulici, in je razlagal listino tako, da je »prednje mesto« oz. »staro mesto« identično s Starim trgom.⁴⁴ S. Vilfan jo razlaga tako, da je vse gledano s stališča Gradu in da sta »staro mesto« oz. »prednje mesto« Stari trg in Mesto skupaj v antitezi z novejšim Novim trgom.⁴⁵ B. Grafenauer v bistvu sprejema Vilfanovo razlago, samo da sklepa iz dejstva, da je Stari trg tedaj sestavni del prednjega oz. starega »mesta«, da je moral biti že obzidan.⁴⁶ Njegova razlaga se mi zdi verjetna, samo da bi jaz pri Starem trgu kot pri sestavnem delu starega mesta mislil na starost njegove meščanske naselbine in ne na starost njegovega obzidja. Odkloniti je pa treba naziranje, da je nastalo obzidje Starega trga šele v drugi polovici XV. ali celo šele v XVI. stoletju. Proti temu govori direktno listino iz leta 1465, ki omenja njivo na Prulah pred mestom Ljubljano, in listino iz leta 1493, ki govori o ribniku pred Gornjimi vrati na soseskinem zemljišču.⁴⁷ Proti temu govori pa tudi znano dejstvo, da je bil teren pred obzidjem neposeljen, v sektorju Rožne in sosednjih ulic je pa bilo v vicedomskem urbarju iz leta 1496 že 58 hiš, kar bi se v primeru, da bi ta sektor ne bil znotraj obzidja, ne dalo spraviti v

⁴¹ A. Melik, Razvoj Ljubljane, n. o. m., str. 118; prim. tudi str. 126 in karto pri strani 128. Fr. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, n. o. m., str. 145-146.

⁴² B. Grafenauer, Ljubljana v srednjem veku, n. o. m., str. 133; Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek, str. 298.

⁴³ Ta listina, ki sem nanjo opozoril že v Razvoju ljubljanskega teritorija, n. o. m., str. 142, je zdaj objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, listina št. 52; za nas važna mesta se glase »in der vordern stat in dem alten marcht«, oz. »in der alten stat in dem alten marcht.«

⁴⁴ M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 11, 21.

⁴⁵ S. Vilfan, Nekaj vprašanj..., n. o. m., str. 140.

⁴⁶ B. Grafenauer, Ljubljana v srednjem veku, n. o. m., str. 131.

⁴⁷ Prim. M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 40 in str. 69, op. 147 a in 148; listini sta zdaj objavljeni v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, VI. zvezek, listina št. 21 in 71.

sklad z ukazom iz časa turških vpadov l. 1471, da pred mestnim obzidjem ne sme biti nikalkih poslopij.⁴⁸

Pri Novem trgu pravokotni talni načrt celote in trga samega dokazuje njegovom načrtno zasnovo. Vprašanje, kolikilo so neke nedoslednosti ob bregu Ljubljaniče ostanek starejše zasnove, mora pač ostati odprto. Glede najstarejše pripadnosti gospostvom, ki jo moremo ugotoviti, je treba razlikovati med južnim delom (nekako do Čevljanskega mostu in Novega trga), ki je skoraj v celoti pripadal komendi nemškega viteškega reda kot zemljiškemu gospodu, in severnim delom, kjer so hiše patidenške, t. j. stare meščanske, z izjemo posameznih plemiških hiš, ki so izvzete iz mestne oblasti. To nikakor ne govori za često izraženo mnenje, da moramo pri Novem trgu razlikovati le kniževniški, plemiški in ev. še židovski del in da bi bil tako ta del mesta takorekoč brez meščanov. Tudi če izvzamemo Židovsko ulico in Židovsko stezo, kjer so se po letu 1327 naselili Židje,⁴⁹ pride zgodovinar, ki sodi po statistiki vseh hiš in ne po vtisu posameznih stavb, do rezultata, da je bil meščanski del Novega trga pomemben. Glede talnega načrta se pa meščanski in kniževniški del ne razlikujeta, medtem ko se talni načrt Starega trga razlikuje od načrta sektorja Rožne ulice, čeprav je tudi načrt sektorja Rožne ulice sistematično zasnovan. Glede često izražene mnenja, da je v bistvu pravilna Valvasorjeva trditev, da je Novi trg nastal okrog leta 1200, si je pa potrebno biti na jasnem, kaj pomeni, da je Novi trg »nastal«. Arheologi so odkrili na njegovem terenu grobišče, verjetno iz IX. stoletja, in žitne shrambe, verjetno iz XI. stoletja, kar pa seveda ne spada v zgodovino meščanske naselbine.⁵⁰ Prvi za nas važen podatek je, da se je že do 1228 naselil tu nemški viteški red, ki so ga naselili Spanheimovci, dobil pa je neko listino od mejnega grofa Hennika (1204-1228); s tem se pojavi zemljiški gospod, ki je imel tu svoj sedež in je koloniziral velik del Novega trga.⁵¹ L. 1953 je bil odkrit romanski kapitel iz sredine XIII. stoletja iz njihove stare cerkve.⁵² L. 1262 podeli vojvoda Ulnik samostanu Bistri »unam aream in Laibaco«; trg ali mesto se pri tem ne omenja; zemljišče je zelo verjetno na prostoru kasnejšega bistrskega dvorca na Bregu, torej v Novem trgu.⁵³ L. 1280 se Špitalski most prvič omenja in imenuje »stari most«; iz tega sledi, da tedaj obstoj že tudi Čevljarski most. B. Grafenauer sklepa iz tega, da je bil tedaj Novi trg že obzidan, ker Čevljarski most ni bil utrjen in bi sicer obzidje Mesta ne imelo smisla; verjetno ga oznaka Starega trga kot »starega mesta« privede do domneve, da je bil tudi Stari trg

⁴⁸ Fr. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, n. o. m., str. 142, 145-146.

⁴⁹ M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 19.

⁵⁰ J. Korošec, Arheološke najdbe iz dobe selitve narodov in zgodnjega srednjega veka, Zgodovina Ljubljane, I, str. 428-430, 432-433.

⁵¹ Fr. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, n. o. m., str. 139.

⁵² Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, Lj. 1962, str. 16.

⁵³ Schumi, UB II, str. 235 sl.; Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, str.9-10; M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str.17.

že obzidan in s tem vsi deli mesta obzidani že tedaj ali 1270 ali verjetno 1269.⁵⁴ Zdi se mi, da gre to sklepanje predaleč; za to dobo ne vemo, niti da ni bil utrjen Čevljarski most niti da je bil že utrjem Špitalski most, ki je vodil na zemljišče, ki ni bilo nikdar obzidano, znano nam je pa, da je dobila Ljubljana obzidje ob Ljubljanici šele kasneje. Tako nam ostane kot najbolj zanesljiva opora za Novi trg in njegovo obzidje že omenjena listina iz l. 1307. V listini se omenja Novi trg, z imeni so naštetih štiri meščani iz Novega trga, omenjajo se pa tudi podložniki komende, ki žive na Novem trgu izven poslopja komende. Vsebina listine, ki nas tu zanima, je v bistvu izjava občine ljubljanskih meščanov, da je komenda zgradila za varnost mesta obzidje, ki sega od njene hiše do vogala njenega dvorišča pri sadovnjaku, in da je zato prosta drugih obveznosti do mesta, pri čemer se posebej omenja obveznost straženja in utrjevanja. V listini se ne omenja, da bi bila to le potrditev že prej veljavnega stanja, tako da moramo sklepati, da so to nove določbe; samo za komendske podložnike, ki žive izven komende na Novem trgu, se določa splošno, da naj ostanejo njihove dosedanje obveznosti. Ker so pa morale biti obveznosti glede graditve in straženja obzidja določene že od časa, ko je obzidje nastajalo ali nastalo, mislim, da je treba listino razumeti tako, da je komenda zgradila svoje obzidje za varnost mesta neposredno pred nastankom te listine, v istem času je pa tudi občina zgradila ali še gradila svoje obzidje okrog Novega trga; tako bi nam listina označila približen čas nastanka obzidja okrog Novega trga. Meščani so bili seveda naseljeni na Novem trgu že prej, prav tako pa tudi komendski podložniki; za odgovor na vprašanje, kdaj se je to naseljevanje začelo, pa v virih nimamo opore. Mnenje, da je Novi trg nastal pred Mestom, se sklicuje na to, da bi v nasprotnem primeru nastalo ime »Novo mesto«. To ime se celo pojavlja v listini iz l. 1329, kjer se govori o tem, da je stiški samostan kupil hišo v Novem mestu v Ljubljani blizu komende.⁵⁵ Uveljavilo se pa to ime seveda ni. Razlog more biti v tem, da je Novi trg nastal — tudi po nastanku Mesta — kot meščansko naselje, a kot odprt trg, in da je to ime — podobno kakor Stari trg — ohranil, ko je bil že obzidan.

Za najstarejšo ljubljansko meščansko naselbino kot celoto so bile proučevane njena ustavna ureditev, njen pečat in koroboracijske formule za njeno pečatenje v listinah.⁵⁶ Iz teh študij sledi, da se vedno

⁵⁴ B. Grafenauer, Ljubljana v srednjem veku, n. o. m., str. 135; Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek, str. 297.

⁵⁵ »... domum vnam sitam in Noua civitate in Laybaco prope domum Theutonicam...«. Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, listina št. 37.

⁵⁶ Za ustavno ureditev Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Lj. 1929, str. 27-32; za pečat M. Kos, Pečat in grb mesta Ljubljane, Zbornik za umetnostno zgodovino XIX, 1943, str. 38-41; za koroboracijske formule F. Gestrin, Doneski k zgodovini Ljubljane v srednjem veku, ZČ V, 1951, str. 198, 207-208.

pojavlja samo mestna občina kot celota; o kakih posebnih občini ali korporaciji meščanov na Starem trgu ali Novem trgu ni v teh virih nikaškega sledu. Ta enota nastopa vedno kot mesto; medtem ko smo videli, da se l. 1267 pojavlja trški sodnik, se v najstarejši listini, ki prihaja tu v poštev v l. 1280 omenja, da je pečatena sigillo civitatis Laybacensis, pečat sam pa v originalu danes ni več ohranjen, pač pa v venodostojni sliki iz XIX. stoletja, kjer je mogoče prebrati napis »CIVITATIS LEYBACENSIS«;⁵⁷ odslej se na vseh ohranjenih pečatih listin Ljubljana pojavlja kot civitas, v tekstih listin, ki omenjajo te pečate, pa kot civitas ali stat. Kar se pa tiče najstarejše ustavne oblike, sem opoznil, da v listini leta 1307 za Ljubljano nastopa »gemein der purger«, leta 1317 »universitas civium« in da govori v listini 1329 koroboracijska formula, da je listina pečatena »mit der stat ze Laybach anhangenten insigel, daz die punger dar an gehalten habent durch meiner pet willen«;⁵⁸ mestnega sveta v tem času še ni; sodniki pa nastopajo v tem času samostojno, kot organi deželnega kneza in mestnega gospoda, ne kot organi mestne avtonomije. F. Gestrin navaja koroboracijsko formulo v listini iz leta 1340, ki je skoraj identična z ono iz l. 1329.⁵⁹ Za to najstarejšo mestno ustavo bi se bilo zdaj mogoče sklicevati še na druge listine.⁶⁰ Poseben primer je listina iz leta 1338, kjer ljubljanski Židje izjavljajo, da so prosili sodnika in občino, da bi jim potrdila listino z ljubljanskim mestnim pečatom; tedaj je pa moral biti poseben položaj in zato pomena te listine ne smemo posplošiti.⁶¹ Za spremembo tega prvotnega ustavnega stanja sem navedel dva mestna privilegija iz leta 1370; v prvem od njih vojvodi Albrecht in Leopold podeljujeta ljubljanskim meščanom pravico, da dvanajst svetovalcev (zwölf gsworn) vsako leto izvoli mestnega sodnika, pri čemer pripominjata, da jima je bilo dokazano, da so imeli to pravico že prej; v drugem privilegiju, naslovljenem na kranjskega deželnega glavarja, obe vojvodi sporočata, da so se jima pritožili ljubljanski meščani, ker jim je bila odvzeta občina s svetovalci, in mu zapovedujeta, da to krivico popravi in da ščiti meščane v pravici do občine in do svetovalcev, kakor so jo imeli prej in kakor je to odredil njun pokojni brat vojvoda Rudolf s svojim pri-

⁵⁷ M. Kos, Pečat in grb..., n. o. m., str. 38-39; listina je zdaj objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, listina št. 4.

⁵⁸ Fr. Zwitter, n. o. m., str. 29-31; tekst listin 1307 in 1317 str. 68-69; listina 1329 v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, II. zvezek, listina št. 9.

⁵⁹ F. Gestrin, n. o. m., str. 208; listina je zdaj objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, II. zvezek, listina št. 18.

⁶⁰ Prim. listino iz 1295 s pečatom burgensium eiusdem civitatis, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, listina št. 6; dve listini iz leta 1312, kjer se kot priča navaja gemaine ze Laibach, prav tam, VII. zvezek, listina št. 12 in 13; listina iz leta 1353, ki ima koroboracijsko formulo kakor listini 1329 in 1340, prav tam, listina št. 28.

⁶¹ Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, listina št. 46.

viligijem.⁶² Ta drugi privilegij se v uvodni regesti zadnje izdaje razlaga tako, da gre za odvzem ljubljanske gmajne, torej soseskinega zemljišča. Mislim, da je tekst tu jasen in da gre za odvzem mestne avtonomije, t. j. sestajanja v občini in volitve svetovalcev. O boju za mestno avtonomijo govore še druge listine, npr. iz leta 1377, kjer se zapoveduje kranjskemu deželnemu glavarju, da naj prepreči kršitev pravic ljubljanskega mestnega sodnika, in iz leta 1383, kjer se meščanom, ki so bili nekaj časa brez sodnika, zapoveduje, da ga izvolijo, kar postane jasno v zvezi z drugo listino, izstavljeno nekaj dni pozneje, kjer se razveljavlja obljuba, ki so jo pač morali dati ljubljanski meščani kranjskemu deželnemu glavarju, da brez njegove volje ne bodo volili sodnika in sveta.⁶³ Privilegij vojvode Rudolfa (1358-1365), ki naj bi podelil ljubljanskim meščanom te pravice, je sicer izgubljen, točnost te vesti pa potrjuje – poleg že omenjenih dokazov za prejšnje drugačno ustavno stanje – druga nedavno objavljena listina. L. 1364 sodnik, svet in občina meščanov (purger gemainleich) mesta Ljubljane garantirajo dedno pogodbo med Luksemburžani in Habsburžani, sklenjeno 10. februarja 1364 v Brnu.⁶⁴ Ta listina je prvi doslej znani vir, kjer sodnik in svet nastopata kot organa ljubljanske mestne avtonomije.

Na podlagi vsega tega razvoja nam postane jasno, zakaj je imel ljubljanski »komun« svoj prostor pod Trančo. Tu se je še v obzidju Mesta, a v neposredni bližini Starega in Novega trga, sestajala občina ljubljanskih meščanov, ki je združevala meščane vseh treh naselij, poleg njih pa tudi maloštevilne meščane, ki so stanovali izven njih. Jasno nam pa postane tudi ime »komun«. Neprimerno je za dobo okrog leta 1360 govoriti o prvem ljubljanskem rotovžu. »Rathaus« je poslopje mestnega sveta, ki ga tedaj v Ljubljani še ni bilo. Obstajala je le občina meščanov in oznaka »komun« je ustrezen izraz za kraj njenih sestankov. Kraj je ohranil to oznako tudi v času, ko se je morda na tem prostoru, prekritem z obokom, v prvem nadstropju že sestajal mestni svet v prvem razdobju svoje eksistence. Ni pa bil več primeren za novo poslopje, kjer se je naselil mestni svet. Topografski oznaki »komun« in »rotovž« izražata dve razdobji razvoja mestne ustave.

S pomočjo kombinacije metod zbiranja in kritične interpretacije listin in drugih sodobnih virov, kritične rekonstrukcije starejšega mestnega teritorija, upoštevanja geografskega položaja, rekonstrukcije in interpretacije starih talnih načrtov in prometnih poti, je bilo mogoče v precejšnji meri osvetliti začetke ljubljanske meščanske naselbine. Vrzeli so še v terenskem raziskovanju; tako pričakujemo šele od se-

⁶² Fr. Zwitter, n. o. m., str. 29; listini sta zdaj objavljeni v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, III. zvezek, listini št. 9 in 10.

⁶³ Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, III. zvezek, listine št. 12, 13 in 14.

⁶⁴ Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, VII. zvezek, listina št. 36.

danjih terenskih del osvetlitev doslej temne stavbne zgodovine Ljubljanskega gradu. Prepričan sem pa, da bo mogoče tudi z doslej uporabljenimi metodami priti še do novih rezultatov, kolikor bodo seveda to omogočali viri.

DIE ANFÄNGE DER BÜRGERLICHEN SIEDLUNG VON LJUBLJANA

Der Verfasser schildert zunächst die Entwicklung der Hauptfragen in der Forschung und die dabei angewandten Methoden (Interpretation der Urkunden und anderen zeitgenössischen Quellen, Rekonstruktion des rechtlichen Territoriums der Stadt durch Feststellung der sog. Banntaiding — Häuser, Erforschung der geographischen Lage, Grundrissforschung, Rekonstruktion der alten Verkehrswege). Auf Grundlage der bisherigen Forschungen, ergänzt durch einige neue Ergebnisse, kommt er zu dem folgenden Resultat: Die Existenz einer bürgerlichen Siedlung ist wahrscheinlich seit etwa 1220, wenn die Aufschrift »civitas« auf den Münzen die Stadt und nicht etwa die Burg bedeutet; sie ist sicher 1243, weil eine Urkunde dieses Jahres von einer civitas mit Mauern und eine andere Urkunde von einem forum spricht. Nun besteht aber die alte ummauerte Stadt aus drei Stadtteilen, dem Alten Markt, der »Stadt« im engeren Sinne (seit Ende des XV. Jahrhunderts »Am Platz« genannt) und dem Neuen Markt; die Grenze des Neuen Marktes gegenüber den zwei anderen Stadtteilen bildet der Fluss, zwischen dem Alten Markte und der »Stadt« liegt im Mittelalter eine Mauer, welche zur Verteidigung der »Stadt« gegenüber dem Alten Markte und nicht umgekehrt entstanden ist. Die älteste bürgerliche Siedlung ist der Alte Markt, das forum, aber als offener Markt, wahrscheinlich im XIV. Jahrhundert ummauert; er setzt sich aus einer bürgerlichen Siedlung und aus einer landesfürstlichen Siedlung, welche sich auch im Grundriss und im wirtschaftlichen Charakter unterscheiden, zusammen. Die »Stadt«, die civitas, ist die älteste ummauerte Siedlung; der Grundriss ist sehr regelmässig, fast alle Häuser bürgerlich. Der Neue Markt mit seinem regelmässigen Grundriss ist teilweise von der Kommende des Deutschen Ritterordens, teilweise von den Bürgern, teilweise von den Juden besiedelt worden, es gibt aber auch Häuser der Adeligen; die Ummauerung erfolgt um das Jahr 1307, die Besiedlung ist älter. Trotz dieser »drei Städte« gibt es aber immer nur eine einzige Stadtgemeinde. In der ältesten Zeit wird sie nur durch die universitas civium repräsentiert, der Rat existiert nicht, die Richter sind landesfürstliche, von der Stadtgemeinde unabhängige Funktionäre. In der Zeit Rudolfs IV. entsteht der Stadtrat, welcher das Recht der Richterwahl erhält. Diesen zwei Phasen der Entwicklung der städtischen Verfassung entsprechen die zwei Mittelpunkte des städtischen Lebens, die ältere »Camawn« und das jüngere Rathaus.